

19. Ukrainian cossacks : Small encyclopedia (2006), *Ukrainske kozatstvo. Mala entsyclopediia* / F. Turchenko; S.R. Lyakh.– Kyiv : Genesa; Zaporizhzhya : Premier. – 672 p.
20. Ukrainian folk дума (2007), *Ukrainski narodni dumy* / A. Ivanickiy, A. Filatova, D. Schiricia, – Kyiv. – 802 p.
21. Ukrainian folk dumasy (1931), *Ukrainski narodni dumy*. – V. 2. Texts ¹¹ 14 – 33. Preface of Kateryna Grushevskoy. – Kharkiv-K. : The State publishing house «Proletarian». – 358 p.
22. Ukrainian folk дума (2009), *Ukrainski narodni dumy : in 5 v. – V. 1. Thoughts of early cossack period* / editor G.A. Skrypnyk, for zag. editor. K. Dmytrenko and S. Grytsy. – K. : IMFE NAN of Ukraine. – 856 p.
23. Verbal narration of the former Zaporozhian cossack, inhabitant of Ekaterinoslavsk province and district, village of Mikhaylovki, Nikity Leontievicha Korzha (1842), *Ustnoie povestvovaniie byvshego zaporoztsa zhytelia Yekaterinoslavskoi gubernii i uezda seleniia Mikhailovki, Nikity Leontievicha Korzha*. – Odessa. – 75 p.
24. Tsertelev, N.A. (1819) “Experience of collection of age-old malorossiyskikh by a song”, *Opyt sobraniia starinnykh malorossiyskikh pesnei*, Sost. and vstup. st. / prince Certelev : Reasoning about age-old malorossiyskikh songs. – SPb. – 64 p.
25. Chabanenko, V. (1999) “Great Luh Zaporozhian. The historical and toponimical dictionary”, *Velykyi Luh Zaporozhkyi. Istoriko-toponimichnyi slovnyk*, popular scientific edition, Zaporizhzhya : ZDU, 1999. – 330 p.; maps. – pp. 12.
26. Chubynskiy, P. (1995) “Wisdom of ages : The Ukrainian ethnology is in the creative inheritance of Pavlo Chubynskiy”, *Mudristy vikiv. Ukrainske narodoznavstvo u tvorchii spadshchyni Pavla Chubynskoho*. – Vol. 1. – Kyiv : Art, 1995. – 222 p.
27. Yavornytskyi, D.I. (1990) “History of Zaporozhian cossacks. In three volumes”, *Istoriia zaporozkykh kozakiv*. – V. 1. – K. : Scientific thought, 1990. – 580 p.

УДК 821.161.2.09

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Б. ГРІНЧЕНКА

Сапсаєнко Л.В., аспірант

*Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка,
вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Україна*

Ljyba_www8@mail.ru

На прикладі історичних п'єс Б. Грінченка «Серед бурі» (1897), «Ясні зорі» (1894), «Степовий гість» (1897), аналізуються образи козаків – мужніх представників українського народу. В образах козаків автор втілює моральні чесноти через опис світогляду та вчинків.

Ключові слова: козацтво, козак, історична драма.

УКРАИНСКОЕ КАЗАЧЕСТВО В ИНТЕРПРЕТАЦИИ Б. ГРИНЧЕНКО

Сапсаєнко Л.В.

*Глуховский национальный педагогический университет имени А. Довженко,
ул. Киево-Московская, 24, г. Глухов, Украина*

Ljyba_www8@mail.ru

На примере исторических пьес Б. Гринченко «Среди бури» (1897), «Ясные зорі» (1894), «Степной гость» (1897), анализируются образы казаков – мужественных представителей украинского народа. В образах казаков автор воплотил моральные достоинства путем описания мировоззрения и поступков.

Ключевые слова: казачество, казак, историческая драма.

UKRAINIAN COSSACKS IN INTERPRETATION BY B. GRINCHENKO

Sapsayenko L.V.

*Hlukhiv National University named after Oleksandr Dovzhenko,
Kyiv-Moscow str., 24, Hlukhiv, Ukraine*

Ljyba_www8@mail.ru

The images of the Cossacks – the brave representatives of the Ukrainian people analyzes on the example of B. Grinchenko's historical plays «Among Locker» (1897), «Clear Stars» (1894), «Steppe Guest» (1897). There are a lot scientific papers and popular literature devoted to the Cossacks as a symbol of Ukrainian history, the spokesman of the national spirit. This theme examined Ukrainian scientists as M. Kostomarov, P. Kulish, V. Antonovych, O. Apanovich, M. Hrushevskiyi. Interesting description of the Cossacks' life and manners gave D. Yavornytsky in his famous work «History of the Cossacks». During the independence of Ukraine this period studied many researchers. The last years of Cossacks existence are devoted the works of many contemporary researchers as: I. Lyman, J. Mytsyk, V. Pirke, A. Szasz, V. Resins, A. Strukevych, V. Shcherbakov and others. B. Hrinchenko creating their historical dramas also addressed the topic of the Cossacks, was always a patriot of his native Ukraine. The playwright has always attracted the historical past of the Zaporozhian Cossacks under Bohdan Khmelnytsky drive. As a youth he read many works exactly historical subjects. This later becomes the achievements of his own historical dramas.

B. Hrinchenko dedicated to the heroic past not only their drama «Among Locker» (1897), «Clear Stars» (1894), «Steppe Guest» (1897), but has worked on this topic in other genres. So his poem «The Past» (1881), «Night at the grave» (1884), «Grave» (1882) reveal the heroic past of Zaporizhzhya Cossacks, who are fighting against the invaders. The ballad «White Branka» (1885), «John Popovych» (1886). He poems «Death otamanova» (1888), «Halima» (1890), «Les – Haidamak glorious» (1900) and others.

The aim of this article are: analysis of historical plays B. Grinchenko «Among Locker» (1897), «Clear Stars» (1894), «Steppe Guest» (1897), for example, images of the Cossacks – the brave representatives of the Ukrainian people. Historical works B. Grinchenko played a significant role not only in drama but in the end Ukrainian literature XIX early XX century. The heroes of his dramas have absorbed the best features of a heroic past of the Ukrainian people, because that Cossacks were true Defenders, defenders of truth and faith, morals and dignity of everyone who lived under heaven Ukraine. Brave and talented leaders, courageous and determined fighters for truth, they placed their lives for the Ukrainian nation, its freedom and liberty, fought and dreamed of a better future of his native Ukraine. Studying the works of the historical past of our people has educational value: creates a love for his native land, has patriotism in the younger generation.

Key words: Cossacks, Cossack, historical drama.

Історія українського козацтва – це невід'ємна й органічна частина історії українського народу. Козаки завжди були мужніми, відважними й загартованими в боях з ворогами своєї землі. Це була сила, яка могла активно вплинути на історію України, її політичну, економічну, культурну та духовну спадщину.

У перекладі з тюркської слово «козак» означає «вільна людина», «одинокий», «схильний до розбою і завоювань».

Кілька століть українські козаки воювали, були на сторожі кордонів, захищали не лише власні інтереси, а й інтереси інших країн. Як зазначав М. Грушевський, «Сила, велич і могутність козацтва були настільки впливовими, що борючись у ті часи проти феодального закріпачення і гніту особистості, який приносили із собою різні загарбники, кожен українець прагнув стати козаком» [2; 5].

Козакам доводилося воювати на суші і на морі. Багато легенд складено про сміливих і відважних козаків. Їхня неперевершена майстерність у боях завжди прославляла хоробрість талановитих ватажків: Остапа Дашкевича, Дмитра Вишневецького, Івана Свірговського, Богдана Ружинського, Івана Підкову, Самійла Зборовського, Северина Наливайка, Максима Кривоноса, Петра Конашевича-Сагайдачного, Івана Сулиму та ін.

Народні думи «Козак Нетяга», «Козак Голота», Коваленко», «Самійло Кішка», «Смерть козака на Кодині-долині», «Проводи козака до війська», «Козацьке життя» та ін., історичні пісні «А вже років двісті як козак в неволі», «В Царграді на базарі», «Сине море кров Дніпром тече», «Виступали козаченьки» та ін. оспівують мужність, патріотизм козаків, які рятували бранців-невільників від турецького і татарського полону, боролися за

свої землі та незалежність України. Народні думи завжди привертали увагу письменників. Враховуючи виховне значення цих творів, молоде покоління сьогодення повинне вбирати найкращі риси героїчного минулого українського народу, бути вірними захисниками Вітчизни.

Козацтву як символу української історії, виразнику її національного духу присвячено чимало наукових праць та популярної літератури. До цієї теми звертались українці М. Костомаров, П. Куліш, В. Антонович, О. Апанович, М. Грушевський. Надзвичайно цікавий опис козаччини, її побуту, звичаїв дав у своїй відомій тритомній праці "Історія запорозьких козаків" Д. Яворницький. У часи державної незалежності України до вивчення періоду козаччини зверталися чимало науковців. Дослідженню творів, де змальоване козацтво в останні роки його існування, присвятили свої праці чимало сучасних дослідників: І. Лиман [9], Ю. Мицик [10], В. Пірко [11], А. Сас [12], В. Смолій [13], В. Щербак [14] та ін.

У XVII – XVIII ст. з'являється велика кількість літературних творів, присвячених козацькій темі. Це публікації В. Кошелева, А. Чернова „Феномен «козачества»” у повісті М. Гоголя „Тарас Бульба”, В. Середи „Запорозьке козацтво як вияв національно-патріотичної ідеї у творчості І. Нечуя-Левицького”, Л. Мірошніченка „Запорожжя в творчості О. Довженка”, І. Дзирі „Запорозьке козацтво в художній спадщині Пантелеймона Куліша”, М. Костомарова „Сава Чалий”) та ін.

«Козаччина, – писав Д. Дорошенко, – є не тільки найблискупішим, найефективнішим явищем української історії, вона являє собою ще й добу найбільшого напруження сил українського народу і його державної соціальної та культурної творчості... Козаччина – ідеал українського народу, оспіваний і опоетизований у піснях» [3].

Б. Грінченко, створюючи історичні драми, також звертався до теми козацтва, будучи патріотом рідної України. Драматурга завжди приваблювало історичне минуле запорізьких козаків під проводом Богдана Хмельницького. У юності він багато читав саме історичних творів. Усе це пізніше і стає основою його історичних драм.

Зазначимо, що Б. Грінченко присвятив героїчному минулому не тільки драми «Серед бурі» (1897), «Ясні зорі» (1894), «Степовий гість» (1897), але працював над цією темою і в інших жанрах. Так, його вірші «Минуле» (1881), «Вночі на могилі» (1884), «Могила» (1882) розкривають героїчне минуле запорізьких козаків, які борються проти нападників-ворогів. Його перу належать поеми «Смерть отаманова» (1888), «Галіма» (1890), «Лесь – преславний гайдамака» (1900) та ін.

Метою статті є аналіз історичних п'єс Б. Грінченка «Серед бурі» (1897), «Ясні зорі» (1894), «Степовий гість» (1897), зокрема на прикладі образів козаків – мужніх представників українського народу.

Першим драматичним твором Б. Грінченка була драма «Ясні зорі» (1894). Твір пронизаний ідеєю любові до рідного краю та палкого патріотизму. В основу покладено народні пісні та думи про турецьку неволю. Недаремно образ ясних зір драматург увів у свою драму, бо саме вони світили нещасним в'язням тривалий час, зігріваючи їхні серця в неволі. Драма починається зі змалювання панського саду з духмяними квітами та водограєм. Драматург не випадково описав цей пейзаж, бо на фоні розкішного маєтку змалював невільників-українців, блідих, стомлених, ображених, які мають працювати на пана.

Справжнього козака, кремезного і статечного, представлено в образі діда Панаса, якого поважають і слухають молоді козаки, бо він вчить їх шанувати все у світі. Головне для нього – це служіння народові і війську. Дід Панас – самотній козак, який понад усе цінує

волю і свободу. Розуміючи те, що Дмитро «втратив розум» від краси Аміни, дідусь застерігає його, бо вважає, що справжній козак не повинен думати про жінок:

Дмитре, бережись!
 Не попускай отруті бусурменській,
 Розкошам тим та ласощам гидким,
 Залазити в твою козацьку душу [1, с. 383].

Вродливого козака, сміливого і відважного, змалював Б. Грінченко в образі Дмитра. У нього навіть прізвище красномовне – Квітка. Він розумний, бо вчився грамоти в Києві, але ласий до жінок, занадто мрійливий, через те й потрапив до турків, коли гуляв сам у степу, роздивляючись красу природи: «Ну, вже й козак! Замисливсь про пташки / І вскочив сам у пута!... От роззява!..» [1, с. 344].

Потрапивши в полон, він закохується в красу Аміни, забуваючи про те, що в нього є дружина і діти. У своїй драмі Б. Грінченко по-різному змальовує образ Дмитра. На початку твору це романтичний чоловік, який, закохавшись, забуває про все, хоча для козаків на першому плані завжди було служіння Вітчизні. Дід Панас навіть його назвав бабієм, бо Дмитро, зустрівши в саду Аміну, забуває про свою дружину і промовляє: «Яка краса!.. такої зроду я / Не бачив ще, та і ніхто запевне...» [1, с. 350].

У кінці твору ставлення молодого козака до Аміни змінюються, бо він розуміє, що то краса тільки зовнішня, змінюється і сам Дмитро. Якщо на початку твору він мрійливий та закоханий чоловік, то в кінці – відважний, сміливий, упевнений, рішучий, здатний повести за собою невільників, бо саме він організовує втечу.

Наприкінці 90-х рр. виходять друком ще дві історичні драми Б. Грінченка «Серед бурі» (1897) та «Степовий гість» (1897). Події періоду Руїни, тяжке лихоліття в Україні після смерті Богдана Хмельницького, не могли не привернути уваги письменників тієї доби. Мужнього талановитого воїна, палкого патріота Вітчизни представляє нам Б. Грінченко в образі Василя Коваленка («Серед бурі»). Герой стає на чолі козаків, що захищають своє місто від польсько-шляхетських військ. Сміливий і рішучий, він упевнено закликає козаків «до смерті боронитись», бо «ліпше є за волю в бою вмерти, ніж стати невільником-рабом». Коваленко не тільки мужній полковник, але і дорогий, любий чоловік, за словами його дружини Оксани.

Драматург змалював сюжет зі складним перебігом подій. Неоднозначна ситуація полягає в тому, що в полковника Коваленка є вороги з козацької старшини, які заради особистої вигоди зраджують свій край. Це сотник Лясковський, який думає про одержання не тільки маєтків і талярів, а й полковницького пірначя; суддя Старовський, який хоче помститися Коваленку, що назвав його привселюдно утисником; і Жилинський, вигода якого в сотництві. Батько Оксани, осавула сотенний, також перейшов на бік шляхти, навіть дружина Оксана діє проти нього, таємно виводячи батька-зрадника з міста, яке перебувало в облозі. Любов до дружини Оксани розкриває в Коваленка таку рису характеру, як готовність до самопожертви. Розуміючи загрозу життю коханій дружині, він бере на себе провину, розповідаючи, що саме він відпустив тестя. Неоднозначно ставляться до полковника Коваленка козаки. Не з'ясувавши, хто винен, вони готові зрадити його, говорячи, що знайдуть кращого полковника.

У цьому творі Б. Грінченко представив образ романтичного і відважного молодого козака Грицька. Закоханий в Оксану, дружину Коваленка, ще з дитинства, він готовий допомогти їй, вирішуючи взяти провину на себе заради щастя коханої дівчини. Молода жінка ставиться до нього, як до брата, бо не уявляє свого життя без Василя. П'єса

закінчується трагічно для деяких героїв, але разом із тим утверджується перемога козацтва: «Подужали!.. Ляхів прогнали з міста!» [1, с. 544].

Подіям напередодні визвольної війни 1648–1654 рр. присвячена драма Б. Грінченка «Степовий гість» (1897). Шляхтич Степан Золотницький зустрічається з козаком із табору коронного гетьмана Потоцького, хоча насправді є сином другої дружини Золотницького Василюни. Золотницький колись убив чоловіка Василюни (Демченка). Думав, що убив і її сина Якіма, але той лишився живим, служить на Запорозжжі. Прибувши до рідного села перед наступом військ Богдана Хмельницького, він хоче помститися кривавому ворогові, який з ненавистю ставиться до українського народу. Запорозців він називає гультяями і розбишаками, а Хмельницького – проклятим бунтівником, якому давно потрібно на шибениці висіти. Таке ж ставлення до козацтва і в сина Золотницького – молодого шляхтича Яся, який називає козацьке військо хлопами, волоцюгами, здобичниками. Допомагає урятувати від смерті та ув'язнення Якіма Демченка його кохана Наталя. Драма закінчується перемогою Якіма і козаків, які вірять, що воля настане: «Панове молодці! Мамо! Наталю!.. Бог посилає нам волю!» [1, с. 459].

Історичні твори Б. Грінченка відіграли значну роль не тільки в драматургії, але і в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. Герої його драм увібрали найкращі риси українського народу, бо саме козаки були вірними захисниками Вітчизни, оборонцями правди і віри, звичаїв та гідності кожного, хто жив під небом України. Хоробрі і талановиті ватажки, сміливі та рішучі борці за правду, вони покладали своє життя за український народ, його волю та свободу, мріяли про краще майбутнє рідної України. Вивчення творів про історичне минуле українського народу має виховне значення: формує любов до рідного краю, виховує патріотизм у молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Б. Твори : в 2 т. / Борис Грінченко. – К. : Наукова думка, 1991. – Т 2. – 608 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури : В 6 т., 9 кн. – Т. I. – К., 1993. – 392 с.
3. Дорошенко Д. Ідеї волі та демократії в суспільно-політичному житті козацтва : [Електронний ресурс] / Д. Дорошенко. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/3473/70>. – [Назва з екрану].
4. Задніпр'яний Г. Слово про козацьку педагогіку: [відродження традицій козацтва на херсонщині] / Г. Задніпр'яний, В. Кудлай // Джерела. – 2000. – № 16. – серп. – С. 5.
5. Задунайський В. Козацько-лицарське мистецтво – сутність української козацької старшини // Вісник наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. – Донецьк, 2001. – Т. 1. – С. 78.
6. Кам'янська Січ // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К. : Генеза; Запоріжжя : Прем'єр, 2002. – С. 193–194.
7. Кошелєв В.А. Феномен «козачества» в произведениях Н.И. Костомарова / В. Кошелєв, А. Чернов // Запорозжжя в історії та культурі: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. – Запоріжжя, 1991. – С. 103–104.
8. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький / Відп. ред. Ф.П. Шевченко, І.Л. Бутич, Я.Д. Ісаєвич. – 2-е вид., випр. і доп. – Львів : Світ, 1990. – 408 с.
9. Лиман І.І. Церковний устрій запорозьких вольностей (1734–1775 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Джерелознавство та історіографія» / І.І. Лиман. – Запоріжжя, 1996. – 17 с.

10. Мицик Ю. Опис України в хроніці О. Гваньїні / Ю. Мицик // Всесвіт. – 2000. – № 11–12. – С. 152–155.
11. Пірко В.О. Наступ царату на землі Війська Запорозького / В.О. Пірко // Схід. – 1998. – № 3. – С. 50–54.
12. Сас П. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVIII ст.) / П. Сас. – К., 1998. – 456 с.
13. Смолій В.А. Українське козацтво : витоки, еволюція, спадщина : матеріали міжнар. наук. конфер., присвяч. 500-річчю укр. козацтва / В.А. Смолій та ін. – К., 1993. – С. 164–172.
14. Щербак В. О. Українське козацтво : формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. / В.О. Щербак. – К. : Academia, 2000. – 300 с.

REFERENCES

1. Hrinchenko, B. (1991) “Works in two volumes”, *Tvory v dvokh tomakh*, vol. 2, Naukova Dumka, Kyiv, Ukraine.
2. Grushevskii, M. (1993) “History of Ukrainian Literature”, *Istoriia ukrainskoi literatury*, vol. 1, Kyiv, Ukraine.
3. Doroshenko, D. “Ideas of freedom and democracy in the political life of the Cossacks”, *Idei voli ta demokratii v suspilno-politychnomu zhytti kozatstva*, available at: <http://textbooks.net.ua/content/view/3473/70> (access March 15, 2014).
4. Zadnipriana, G. and Kudlai, B. (2000) “Word about Cossack Pedagogy: (revival of traditions Cossacks in Kherson)”, *Slovo pro kozatsku pedahohiku : vidrodzhennia tradytsii kozatstva na khersonshchyni*, Source, no.16, pp. 5.
5. Zadunaiskii, V. (2001) “Kozak – mighty art – the essence of Ukrainian Cossack officers”, *Kozatsko-lytsarske mystetstvo – sutnist ukrainskoi kozatskoi starshyny*, Bulletin of Science Society, vol.1, pp.78.
6. Kamianska Sich. Ukrainian Cossacks : Small Encyclopediia (2002), *Kamianska Sich. Ukrainske kozatstvo: Mala encyklopediia*, Genesis, Prime, Kyiv, Zaporozhye, Ukraine.
7. Koshelev, V. and Chernov, A.A. (1991) “The phenomenon of «kozachestva» Works in N.I. Kostomarov”, *Fenomen kozachestva v proizvedeniakh N.I. Kostomarova*, Zaporozhye in history and culture: Proceedings of posts and rep. sciences. Conf, Zaporozhye, 1991, pp. 103–104.
8. Krypyakevich, I.P., (1990) “Bohdan Khmelnytskyi”, *Bohdan Hmelnytskyi*, World, Lviv, Ukraine.
9. Lyman, I.I. (1996) “Church structure Zaporozhye Carta (1734–1775 years)”, *Tserkovnyi ustroi zaporozkykh volnostei (1734–1775 roku)*: Author, Thesis abstract for Cand. Sc., (Chronology and Historiography), 07.00.06, Zaporizhzhya, Ukraine.
10. Mytsyk, Y. (2000) “Description in Ukraine Chronicle O. Hvanyni”, *Opys Ukrainy v khronitsi O. Hvanyni*, Universe, no. 11–12, pp. 152–155.
11. Pirko, V.A. (1998) “The attack on the ground tsarist troops Zaporizhzhya”, *Nastup tsaratu na zemli viiska Zaporozhkoho*, East, no. 3, pp. 54.
12. Sas, P. (1998) “Political culture of Ukrainian society (late XVI–first half of the XVIII century)”, *Politychna kultura ukrainskoho suspilstva (kinets XVI – persha polovyna XVIII stolittya)*, Kyiv, Ukraine.
13. Smolii, V.A. (1993) “Ukrainian Cossacks: Origins, Evolution, Heritage”, *Ukrainske kozatstvo: vytoky, evoliutsia, spadshchyna, Materialy mizhnarodna naukova konferenciia, prysviachena 500-richchu ukrainskoho Kozatstva* [Proceedings of the International Conference dedicated to the 500th anniversary of Ukrainian Cossacks], Kyiv. – pp. 164–172 .
14. Shcherbakov, V. (2000) “Ukrainian Cossacks : the formation of social status. The second half of the XV–the middle of XVII century”, *Ukrainske kozatsvo: formuvannia sotsialnoho stanu. Druha polovyna XV – seredyna XVII st.*, Publishing House „KM Academia”, Kyiv, Ukraine.